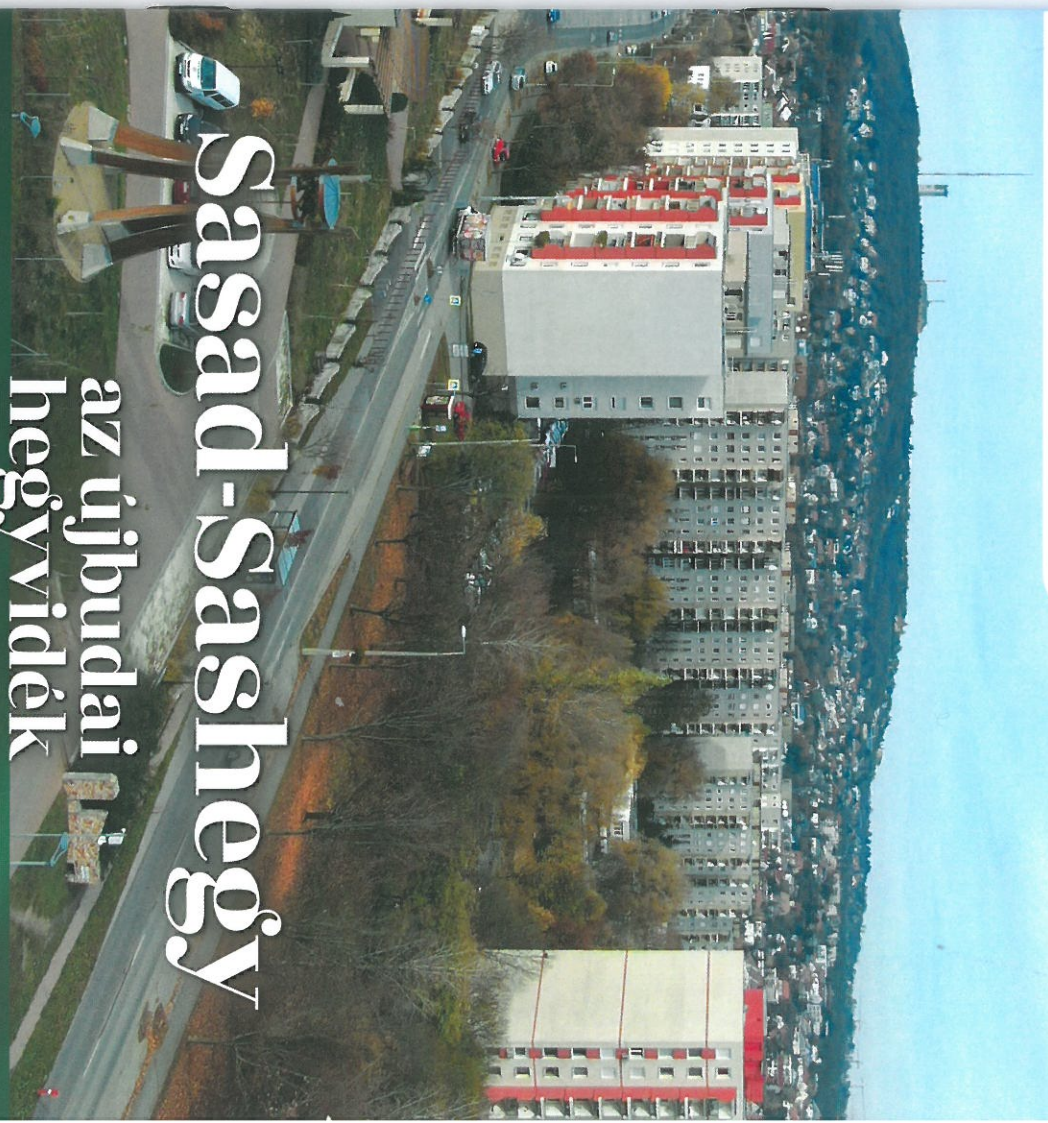

Újbuda értékei **6.**

Sasad-Sashegy az újbudai hegyvidék

Az újbudai hegyvidék

Újabb honismereti füzetünk a Budaörsi úttól északra elterülő vidék történetével és környezeti viszonyaival foglalkozik. A vidék történelmi emlékekben szegény, ám természeti értékekben annál gazdagabb.

A tárgyalt terület déli határa a Budaörsi út és az autópálya, mely szinte hermetikusan zárja el ezt a hegyvidéki területet Kelenföldtől.

Mágenheim doktoréknak köszönhető a hírnév

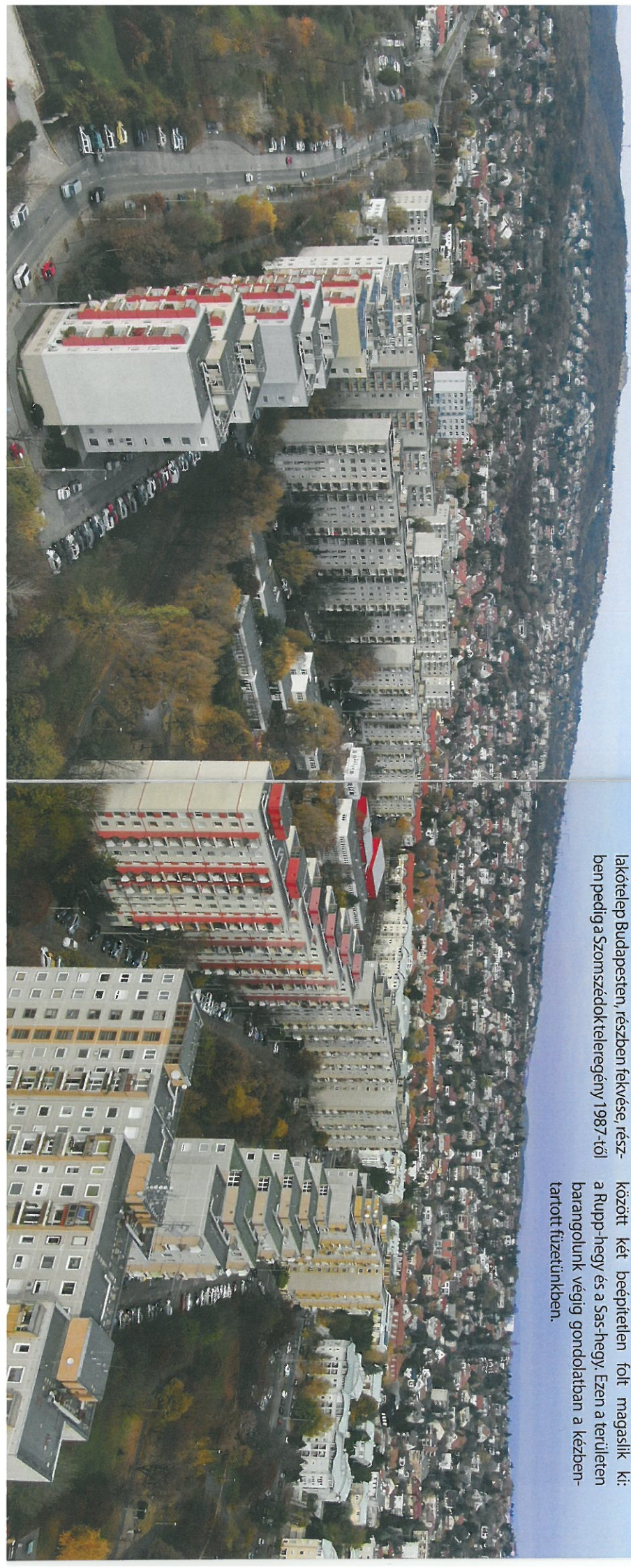
Kerületünk talán országosan legismertebb része Gazdagrét, az egyik legfelkapottabb lakótelep Budapesten, részben fekvése, részben pedig a Szomszédok teleregény 1987-től

13 éven át vettett több száz részének köszönhetően.

Ellenpontjaként négy közeli terület jelölhető meg: Hosszúréti, Spanyolréti, Madárhegy és Sasad.

A forgalmas autópályától északra eső hegyvidéki terület sokáig mezőgazdasági hasznosítású volt, ezt őrizi nevében a talán legkevésbé ismert városrész neve is: Pösinger-major.

Kezdetben szőlő, majd gyümölcs- és virágkertet volt jellemző, ma pedig az épületek a főszerep. A családi és társasházak között két beépítetlen folt magaslik ki: a Rupp-hegy és a Sas-hegy. Ezen a területen barangolunk végig gondolatban a kézben tartott füzetünkben.

Pösingermajor, Madárhegy, Hosszúrét

Nem természetvédelmi terület

A kerület egyik legkevésbé ismert részét Pösinger-majornak hívják. Viszonylag laza beépítettégű, folyamatosan fejlődő terület. Altalában családi házak épültek ide, amik sajátos szimbólizisban élnek a Rupp-heggyel. Ugyan nem alkotják a Természetvédelmi Terület részét, mégis élvezik annak hasznát, a ritka és védett madarak dalával, a sünök éjszakai motozásával és a mókusok fürgé játékaival.

Gyümölcsösből legelő

A terület Bösinger Ferenc Ignác gyógyszere rész és egy ideig polgármester tulajdona volt, jól termő szőlőkkel. Azonban jött a filoxéra, és a szőlőkultúra eltűnt. Korábbi lakossága először a szőlő 18. századi terjeszkedésével gyérült meg (kellett a hely

a bortermelőknél), aztán a szőlő kipusztulásával a maradék vincellekék is elköltöztek. A később teljesen elhagyatott terület legelőként igyekeztek hasznosítani. A Pösinger-major városrész déli területe még külterület, mezőgazdasági hasznosítású kiskerteknek ad otthont. Északi részén békés családi házakat találunk.

Megdöbentő telekárak

Gazdagrét és Budaörs közötti területen találjuk a Spanyolrét, Madárhegy és Hosszúrét városrészeket. A Madárhegy a jelenkor lakásépítésének egyik jelentős helyszíne, olykor megdöbentő telek- és ingatlanárakkal. Valaha szőlő, később gyümölcsös borította a dombot, mely a dúllókeresztező során kapta a német Starentanz (Seregélyes) helyett a magyar Madárhegy nevet. Az átkeresztelések során viszonylag ritka volt, hogy nem túlkörfordítást alkalmazzanak.

Gazdagrét, Sasad, Sas-hegy

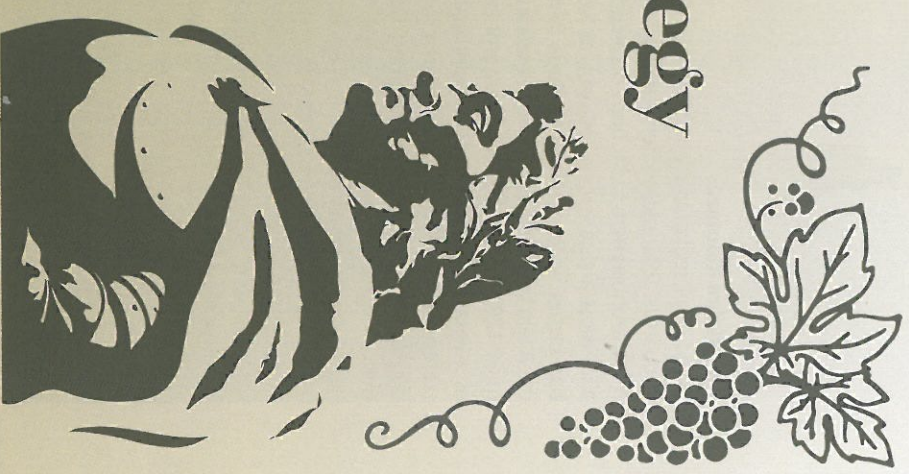
Gyümölcsösök, szőlőültetvények általak a lakótelep helyén

1847-ben Döbrentei Gabor kezdeményezte a legendás dúllókeresztelet, amikor Pest, Buda és Óbuda városi tanácsai elhatározták az utak és városrészek német nevének magyarosítását. Ekkor kapta nevét kerületünk talán országosan legismertebb része, **Gazdagrét** is. Eredetileg valóban gazdagrét volt: gyümölcsösöket és szőlőültetvényeket telepítettek erre felé a 19. század elején, és mindkét terméknek bőséges felvevőpiaca volt Budán és Pesten is. 1950-ig nem is volt Budapest része, hanem Budaörs-höz tartozott. A terület sorsában az 1970-es évek lakótelep építése hozott fordulatot.

Mátyás király

pusztaként adományozta el

Sasad egyik legkorábbi említését egy 1236-ban keltezett oklevélben találjuk meg Sasard néven. Mátyás király pusztaként adományozta a falu területét Buda városának, hogy ezzel bővítsse annak szűk határát. A török idején tovább virágzott a szőlő- és borkultúra. Sasad és környezete sorsában a filoxérvész csapása hozott fordulatot. Innenről kezdve a rendezési tervek már lakóvezetként és öszibarackosként tekintettek a tájra. A település mezőgazdasági foglalkozású lakossága általában kisebb parcellákat művelt meg. A Főváros közelsége minden gyümölcsöt, zöldséget és virágot könnyen eladhatóvá tett.

Sasok üdvözölték az uralkodót

A Sas-hegy nevének eredete a monda szerint Mátyás koráig nyúlik vissza, amikor a király koronázásakor a csúcsáról állítólag sasok szálltak föl a budai vár irányába, ezzel üdvözölve az uralkodót. Jelenleg a Sas-hegyi Természetvédelmi Terület zárt, kerítéssel védett része a hegynek. A tanösvény és a látogatóközpont megtekintésre érdemes, egyebek közt a pazar kilátás miatt is. A háború alatt több katonai objektum is működött erre felé. A hegyet ma is őrzik – csak békésebb eszközökkel.

Történelmi időutazás

Sasad egyik legkorábbi említését egy 1236. augusztus 29-i oklevélben találjuk meg. A falu azonban nem tudni, hogy ott feküdt-e, ahol most a sasadi városrész van, az azonban biztos, hogy határos volt Buda földjeivel. A falu legközelebb 1251-ben bukkan fel, majd 1291-ben Lodomér esztergomi érsek és a veszprémi püspök megállapodásában szerepel a kelenföldi Szent Gellért egyház bor- és gabonátzedeleinek és a sasadi Szent András egyháznak (plébániák) bor és gabona-dézmájának elosztásában. A megállapodás ellenére a perек egész sora tárgyvalja újra meg újra az ügyet; 1458-ban is perекedtek, és az erről szóló oklevelet érdemesnek tartották még 1712-ben is lemasólni!

Nem tudni, hova tűntek a lakók

Közben Sasad település lakossága lassan megfogyatkozott: A szőlők a budai polgárok kezébe kerültek, akik igényt tartottak ugyan kapásokra, szüretelőkre, de a dolog-időn kívül csak csószók kellettek.

Hogy a lakók hova tűntek, nem tudni, de valószínűsíthető, hogy a Budát övező külvárosokba, pl. Alhevizbe (a mai Tabán helyén) költöztek.

Szőlőtermő övezetből őszibarackos

A 15. században Újmalé és Gombamál területén már folyt szőlőtelepítés. Az itteni borok ugyan nem versenyezhettek a tokajjakkal vagy a középkor leghíresebb borvidékének, a szerémségének a nedűjével, de lokálisan mégis jó piacra találtak. A török idején tovább virágzott a szőlő- és borkultúra. A vár új urainak ugyan iszlám hitük miatt (elvbén) tiltott volt a szeszfogyasztás, de borral való kereskedés nem, ráadásul harádzsot (adót) csak a hitetlenektől lehetett beszedni.

Sasad és környezete sorsában a filoxéravész csapása hozott fordulatot. A terület a török időkben elnéptelenedett. A filoxéra, vagy szőlőgyökértetű 1875-ben kezdődő táma-

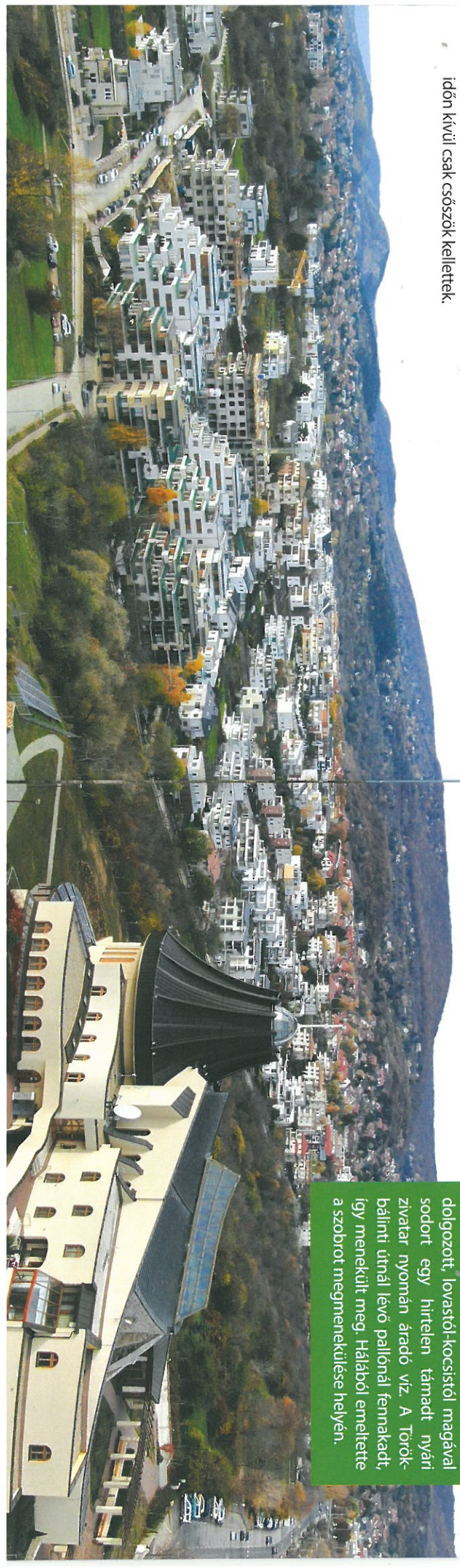
dása nyomán a haldokló szőlőket ki kellett irtani, inmentől a gyümölcsstermesztés vette át a főszerepet; sok parcellán azonban csak gyomot és bozótost talált a 20. század elejének természetjárója. Inmentől kezdve a tenedézsi tervek már lakóövezekként és őszibarackosként tekintettek a tájra.

Olcso telkektől a villákig

A terület beépülése két nagy hullámban történt. Először a húszas-harmincas években középosztálybeli családok vásároltak itt olcso telkeket és építettek rájuk családi házat, a tehetősebbek villát. A hatvanas-hetvenes években folytatódtak az építkezések, de javarészt társasházakkal. Pénzes Antal már 1942-ben felismerte, hogy a beépítés milyen természeti károkat okoz, de 1977-ig kellett várni arra, amikor már a hegy csúcsát fenyegette a beépítés, hogy a Rupp-hegy természetvédelmi terület legyen.

Hálából készült a műemlék

Sasad és a Pösingermajor határáén, a Törökbalinti és Gazdagréti út sarkán áll a kerület ezen részének egyetlen műemléke, egy Szentiháromság szobor. 1761-ben történt, hogy sváb szőlősgazdát, aki az Irhás árokban dolgozott, lovastól-kocsistól magával sodort egy hírrelen támadt nyári zivatar nyomán áradó víz. A Törökbalinti útnál lévő pallónál fennakadt, így menekült meg. Hálából emeltette a szobrot megmenekülése helyén.

A „Legendás”

A kitelepítés ellen „szövetkeztek”

Kevesen tudják, hogy az ország egyik első termelőszövetkezete épp Sasadon alakult meg. A település mezőgazdasági foglalkozású lakossága általában kisebb parcellákat művelt meg, s emiatt kénytelenek voltak minél intenzívebb termelési ágakat választani. A főváros közelsége minden gyümölcsöt, zöldséget és virágot könnyen eladhatóvá tett, a kis távolság miatt szállítás költsége sem drágította az árut.

A zömmel sváb gazdák büszkék voltak a szorgalmukra és a függetlenségükre, végül mégis szövetkeztbe tömörültek. Az ok egyszerű volt: sokan bíztak abban, hogy tsz-tagokat és családjaikat nem telepítik ki Németországba. A remény azonban hiúnak bizonyult.

A többieket is ők húzták ki a slamasztikából

A Sasad Tsz. 1964-ben egyesült a budaiórsi Vörös Csillag termelőszövetkezettel. Ennek következtében területileg közvetlenül szomszédságba került a törökbálinti Újhajnal termelőszövetkezettel, míg végül 1966. december 15-én ő is belépett a társulásba.

Egy évvel korábban a XXII. kerületi Béke Tsz-t egyesítették Sasaddal. Az indoklás akkor úgy szólt, hogy az egyesítéshez mind „a politikai, mind a gazdasági feltételek megvannak” (érdemes figyel-

ni a sorrendre!), ami azt jelentette, hogy a Sasadnak kellett kihúznia a slamasztikából a másik két szövetkezetet...

Volt kő- és szemétbányájuk, és építkezést is vállaltak

A számok önmagukért beszéltek: Sasad: 2865 hold jutott 647 tagra, az Újhajnalnál 1629 hold 110 tagra, még kiáltóbb, hogy 38 348 Ft vagyron állt szemben 5138-cal.

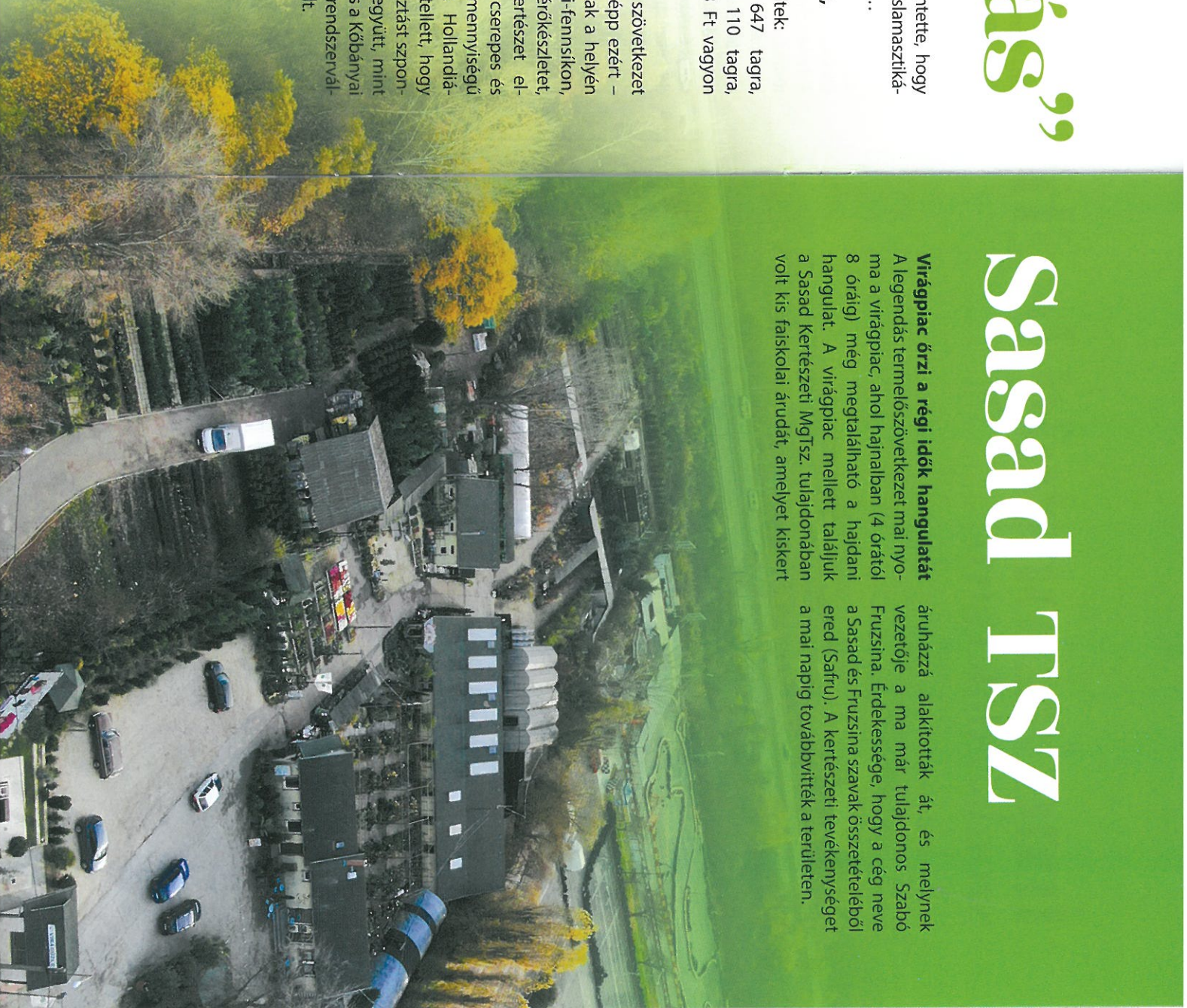
A Sasad valóban sikeres szövetkezet volt, ennek ellenére – vagy épp ezért – pluszban volt kő-, majd annak a helyén szemétbányája a Tétényi-fennsíkon, gyártottak borösszetétel-mérőkészletet, vállaltak építkezést, virágkertetést el látta Budapest virágüzleteit cserépes és vágott virággal is, sőt nagymennyiségű tulipánhagymát exportáltak Hollandiába(!). 1985-ben még arra is teltett, hogy az első szépségkirálynő-választást szponzorálják, olyan vállalatokkal együtt, mint a Caola, a Centrum, a Fortex és a Kőbányai Gyógyszergyár. Aztán jött a rendszerváltás, a szövetkezet Rt-vé alakult.

Sasad Tsz

Virágpiac őrizi a régi idők hangulatát

A legendás termelőszövetkezet mai nyoma a virágpiac, ahol hajnalban (4 órától 8 óráig) még megtalálható a hajdani hangulat. A virágpiac mellett találjuk a Sasad Kertészeti Mgtsz. tulajdonában volt Kis faiskolai áruudát, amelyet kiskert

áruházzá alakították át, és melynek vezetője a ma már tulajdonos Szabó Fruzsina. Érdekesége, hogy a cég neve a Sasad és Fruzsina szavak összetételéből ered (Safru). A kertészeti tevékenységet a mai napig továbbvitték a területen.

Íme az ország leghíresebb lakótelepe! Szomszédok retro

Temető volt a lakótelep helyén

Amíg Gazdagrét Budaörsshöz tartozott, és a területen - az „önként” felajánlott föld-
deken - a Sasad Mezőgazdasági Termelő-
szövetkezet gazdálkodott, még senki sem
sejtette, hogy a föld egy késő-római temető
és település emlékeit őrizi. Csak a mai lakó-
telep építésének 1983-as kezdetekor kerütek
elő a csontvázak és sírleletek. A temetőbe
a IV. század közepe táján kezdték temetkezni,
a legkésőbbi sírok pedig az V. század végéről
számaznak. Számos sírmellékletet (pénzér-
meket, késeket, tűzgyújtó eszközöket) is
kiástak a régészek.

Függetlenül építették tovább

Budapestet

A terület sorában az 1970-es évek lakó-
telep építése hozott fordulatot. Az nyíl-
vánváó volt, hogy a főváros lakáskínálatá
mélven alulmarad a kereslettel szemben.
Ugyan az al- és ágybérletek eltűnőben

voltak (főleg az utóbbiaké, ahol a bérő
csak az éjszakát tölthette a lakásban), azon-
ban a többgenerációs együttélés és a társ-
bérlet, minden nyűgével együtt általános
volt. Az állami és pártvezetés két út között
választhatott: Budapestet vagy vízszintesen
építik tovább, a kertvárosi övezetek fejleszté-
sével, vagy függőlegesen, panelekből épített
magasházakkal. A gazdasági és közlekedési
szempontok egyértelműen a lakótelep-
építés mellett szóáltak.

Síkk lett lakótelepen lakni

Az első panelházak Budapesten Zuglőban
épültek meg, a helyszínen gyártott beton-
elemekből, ám a négyzetes épületek
inkább technológiai kísérletnek számí-
tottak. A folytatásra 1965-ig kellett várni:
akkorra már az építőipar is készen állt
a betonpanelek gyártására. A lakásokért
hosszú sorok kígyóztak a kerületi tanácsok
Lakásosztályain: síkk lett lakótelepen lakni.

Ha megnézzük, hogy honnan jöttek a lakók,
mind azonnal érthetővé válik. Előg, ha el-
látogatunk a nyolcadik kerület munkáshá-
zaiba, ahol a szoba-konyhás parányi lakások
„összkomfortját” a konyhai vízcsap jelentette,
a WC pedig a gang végében volt, általában
három családra egy...

10 helyett 11 emeletes házak épültek

A gazdagréti beépítetlen területen terve-
zett mai lakótelep tervpályázatát a Fővárosi
Tanács Végrehajtó Bizottsága, az Építési és
Városfejlesztési Minisztérium és az OTP 1970-
ben hirdette meg. Jóllehet, „megaberuhá-
zásról” volt szó, nem tolongtak a vállalatok,
ugyanis a házakat frekventált, a Balatonra
és Bécsbe vezető útról jól látható helyen kel-
lett felhúzni. A munka egyre csak csúszott,
végül 1978-ban 5772 lakás építéséről (10
helyett 11 emeletes házakban) döntött a Fő-
városi Tanács Beruházási Főosztálya. Az első
markológép 1983-ban jelent meg a terüle-
ten. A Győri Állami Építőipari Vállalat 1984.
március 21-én adta át az első lakás kulcsait.

Ekkor a telepen még semmiféle bolt vagy
más közintézmény sem volt, sőt a buszjárat
is csak májusban indult meg. Ezzel együtt ez
a lakótelep a legismertebb és legfelkapottabb
Budapesten, részben fekvése, részben pedig
a Szomszédok teleregény 1987. és 1999. közt
vettett 331 részének köszönhetően.

Szervezőmunka nyomán épült meg a templom

Lelki-vallási igényeik kielégítéséről a szocializ-
mus éveiben természetesen szó sem lehe-
tett, hiszen minta-lakótelepről volt szó! Végül
a rendszerváltás hajnalán, 1989-ben némileg
engedett a rendszer, és megengedte, hogy
1989 szeptemberétől a közösségi házban
vasárnaponként szentmiséket mutassanak
be. Advent első vasárnapján megalkult
a katolikus közösség főpásztori engedély-
vel, amely alapja lett a későbbi plebánának.
Dr. Lipp László atya zsenális szervezőmun-
kája nyomán épült meg a Gazdagréti Szent
Angyalok templom, melyet Paskai László
bíboros szentelt fel 2002. április 13-án.

Gazdag élővilág

A Rupp-hegy 1977-ben vált helyi jelentőségű természetvédelmi területté (míg a Sas-hegy már 1958 óta védett). Ennek a 78 445 m²-nyi védett területnek rendkívül gazdag az élővilága. Növényvilágából legismertebb az árvalányhaj. Mennyiségét 200 főre becsülik, ami jelentős állománynak mondható.

A bogáncssal csak peches kiránduló találkozik

A **budai berkenye** kisebb állománya a keleti oldalon látható. Őshonos növény, csak a Pilisben és a Budai Hegységben lelhető föl. Kellemetlen gyomnak tekintett növény a **kistészkű hangyabogáncs**, de igazából komoly „pech” kell ahhoz, hogy összefussunk vele. Használta a népi gyógyászat, de a közepkor egyházművészetében is szerepet kapott, mint a szenvedés jelképe, oltárképeken, Krisztus lábánál a megfeszítéskor láthatjuk. Elágazó virágaival látványosabb a **fürtös homoklilium**, amely növényt ugyan liliumnak hívnak akár 13 cm-re megnövő virágszirmai miatt – valójában a spárgafélék tagja.

Övük meg helyben a ritkaságokat!

A legritkább védett növények közé tartozik **piros és fehér madársisak**. Mindkettő kosborféle, akár 50 cm-re is megnőnek, de ez nagyon ritka, mint ahogy az is, hogy évelő növény. Tokterméssel szaporodik, akár 1500-8000 magot is a világra hozva, amikor azonban akár nyolc évet is vár az „újszülött”, mire kidugja hajtását a talaj fölé. Rokona a **bíboros kosbor**-nak, amely főként a karsztbokorerdőkben található. Ezek az alapvetően orchideaféle növények valóban ritkaságok hazánkban, ezért is fontos őket helyben megővni!

Magyarországon voltaképpen nem annyira ritka, mint a többi védett faj, de a Rupp-hegyen éppen nem túl gyakori: 1982 óta védett, eszmei értéke 10 000 Ft. Pirosas-illás virágával, magas termetével az egyik legfeltűnőbb növénye a tájnak.

Folytassuk a sort a sziklagyeppek színes szépségeivel: a **tarka imola** a gyakoribb példányok közé tartozik e tájon. Akár 45 cm-re is megnő, virága csak csöves virágokból épül fel. A szélső meddő virágok nagyobbak, sugárzók, kékesibolya színűek, a belső virágok világosabb pirosasibolyák.

...mi persze találkoztunk vele! :)
Kistészkű hangyabogáncs

Pompás illatok, tarka színek

Szintén lila virágú a **leánykőkörcsin**. A népi gyógyászat teaíjával az asztmatikus görcsöket csillapították, fejfájás enyhítésére itták. Többféle színben is pompázhat a **nőszirm (fírisz)**, melynek példányait Vincent van Gogh festményéről is ismerheti az olvasó, szintén megtalálható a faj a Rupp-hegyen.

A **széleslevelű nőszőfű** szintén kosborféle, nyáron virágzik, a karsztbokorerdőfoltok aljnövényzetében helyezkedik el.

Ördögsekkérré változtatja a szél...

A **borzas vértó** kétféves növény: első évben csak tölevele-csokrot növeszt, amely ugyanolyan szőrös, mint a második évben kifejlődő virágzó növény.

Miután elvirágozott, a száraz váz ördögsekkér módjára közlekedik szél hatására, és közben elszórja a magjait. Így jut el az eredei helyétől messzebbre is.

A városban elszigetelten, a Sas-hegyen és itt megmaradt, megőrzendő élőhelytípusok: **mészkevelő tölgyes, cserzőmőrész karsztbokorerdő, nyílt dolomitsziklagyep, pusztatüves lejtősztyepp-rét, dolomit-sziklatüves lejtő, középhegységi mészkevelő molyhos tölgyes**. Fontos, hogy a kertünkben is figyeljünk arra, hogy a természetes vegetáció fajából válasszunk fákat, cserjéket – ezen fajok jól érzik magukat a talajon és védjük vele a természetes élőhelyeket is.

leánykőkörcsin

Legendák és mesefigurák az állati élővilágban

Csigaparadicsom

A növényfarkaró után érdemes megismerkedni mindazzal, ami mozog: mászik, repül, szalad. Talán kezdjük két legendával: az „ártatlan” csigával és a „rettenetes” fülbemászóval. A Rupp-hegy és a „rettenetes” fülbemászó zöldterületei – valóságos „csigaparadicsomok”. 2018 tavaszán csak **éti csigából** a terület egyetlen négyzetméterén (igaz, eső után, szárazon maradt növénytelen részen) kilenc éti csigát sikerült fellelni! Az amúgy védett állat azonban a természetvédelmi területek számára valóságos átok: a lezárt területek sűrű és védett növényzetét legeli.

A másik, félreértett állat a **fülbemászó**, amelyik nem mászik fülbe, elsősorban más ízelt-lábúakkal – főleg levéltevőkkel, hernyókkal és petékkel – táplálkozik. A vidék legfeltűnőbb és legirritálóbb rovára a szarvasbogár, méghozzá a **szőrös szarvasbogár**, a ritka **kis szarvasbogár** és elvétve **a nagy szarvasbogár**.

Veszélyes, mégis védett állatok

Sokkal gyakoribb a Rupp-hegyen a **futrinka**. Több fajtája is ismert. Mindhárom fajta védett, de egyben veszélyes állat, amiől számos kutya és macska számolhatna be keserűen. A rovar ugyanis előszeretettel védekezik: a végbele mellett mirigyből metakrilinsavat permetez az őt megtámadók szemébe – emiatt nemcsak a házi kedvencekre, de a gyermekekre is veszélyes. Ezt leszámítva az emberek számára hasznos rovar, mert többnyire ragadozó: más bogarakat, főleg rovarlárvákat, férgeket, csigákat zsákmányol. Gyakran főtünik a **nagy hőscincér** is. Többnyire az amúgy is „halálraírt” fákat támadják meg, az egészségeseket csak nagyon ritkán. Károkozásai mellett mégis védett, mert mára igencsak megritkult az állomány, és hozzátartozik a faj biodiverzitáshoz, azaz a biológiai sokféleséghez.

Gyík, amelynek 250 ezer forint az eszmei értéke

Áttérve a gerinces állatokra, az **erdei béka** a legirritálóbb kételtű ezen a tájon. A védett gyíkok is gyakorta a szemünk elé kerülhetnek. A **pannongyík** eszmei értéke is ennek megfelelő: 250 000 forint! Az állat mindössze 10-12 cm hosszú, elsőnek a Budai Sas-hegy Természetvédelmi Területen írták le tudó-

mányosan. Egyik fő ellensége a nála jóval nagyobb **zöld gyík**. A Rupp-hegy mellett a Sas-hegy is az otthona. A **fali gyík** gyakran tűnik fel nemcsak a védett hegyfetőn, hanem a kertekben is.

Nem ritka a jellegzetes kopácsoló hang

A hegy védett madarai közt vannak állandó lakosok és vándorok, vagyis vonulók. Állandó, és évente rendszeresen költ két-három pár **zöld küllő**. Hasonlóan érdekes madárfajta a **nagy fakopáncs**, más néven **tarka harkály**. Jellegzetes kopácsolása egyáltalán nem ritka. Rendszeresen költ a hegyen az **énekes rigó**, hat-nyolc fészekben és négy-ötben rokona, a **fekete rigó**. Állandó lakó az egy-két pár **vörösbegy** és **fülemüle** is. A fülemüleről alighanem mindenkinek a madárdal jut az eszébe: szelelemre vágyó hírnek hangja május éjszakákon hallatszik. Hegyünkön öt-hat pár költ minden évben.

Melyik faj költ rendszeresen a hegyen?

A ragadozók közül az egerészölyv állandó vendég, de ahhoz, hogy költjön is, kicsi a terület. A karvaly is felbukkan, de fészkelni gyaníthatóan nem fészkel, mint ahogy a **vörös vércse** sem. A vándormadarak közül az érdekes nevű **csilpcsalpfüzike** viszonylag ritkán kerül a szemünk elé, de csilp-csalp

hangzású éneket gyakran hallhatjuk. Évente rendszeresen költ a hegyen két-három pár **barátposzátka** és négy-öt pár kis poszátka is. A cinegefélékből minden évben költ négy-öt pár **szencinege**, 10-12 pár **kék cinege** és két-három pár **barátcinege**.

Mesevilág mesefigurákkai: sün és mókus

Áttérve a négylábúakra, két fajt mindenképpen meg kell említeni: a **sünt** és a **mókust**. A népmelv sündisznóként, tuskésdisznóként, sünkutyaként és sülként is emlegeti. Tápláléka csigák és földigiliszta, de ha meg tudja fogni, megeszi a gyíkokat is. Szintén a mesekönyvek és hegyünk lakója a mókus, régi nevén móka. Etrendje gombákból, magokból, gyümölcsből és rovarokból áll, de emellett előfordul, hogy madártőjést és madárfrókkát is esznek. Megeszi a diót és mogyorót is, amit a fogával mesterien tör fel.

Katonai emlékek nyomai

A Petőfi Laktanya fogdájának legendája

Az egykor volt Osztyapenko-szobortól nem túl messze áll egy meglehetősen nagy sárga épület, kapuja fölött a felirat: Petőfi Sándor Laktanya. A huszadik század elején meglehetősen eldugott helynek tekinthető telken épült meg az intézmény. Akik meg volták sorkatonák, alighanem emlékeznek rá, milyen felelemmel tekintettünk az épületre. Itt működött ugyanis a budapesti helyőrség központi fogdája, a hírhedt „futkosó”. Azokat a sorkatonákat zárták be ide, akik kisebb súlyú katonai vétséget követtek el. A Budaörsi útról nem látható, de a főépület mögött több más laktanyarész is elkészült. A területnek így is csak töredékét használták fel, a többi zöldfelület. A lovardát ma sportcentrumként használják. A laktanya területén lévő díszparkban impozáns szobrok lettek kialakítva jeles személyiségekről.

Többször le akarták bontani

A komplexum eredetileg IV. Károly nevet viselte. 1945-ben aztán lekerült a régi névtábla a homlokzatról, Petőfi Sándor nevet kapta az épületegyüttes. Az 1990-es években többször felmerült az eladása, lebontása, szerencsére azonban erre nem került sor. Ma a Magyar Honvédség Vitez Szumay Sándor Budapest Helyőrség Dandárja használja a laktanyát, de mellettük itt helyezték el a 32. Nemzeti Honvéd Diszégységet is.

Nem bírt építészeti értékkel

Kerületünk északi része még egy laktanyával „búszkélkedhet”, nevezetesen a Kinzsi Pál Laktanyával a Beregszászi út, Rodostó utca és Nagyszabeni út által közrefogott területen. Mivel semmiféle építészeti értékkel nem bírt, ráadásul a Honvédség sem használta semmi-re, a Kincstár Vagyongkezelő eladta a javarészt fakkal benőtt telket egy ingatlanfejlesztő cégnek. A földdarabon jelenleg egy ligetes kerttel körülvett lakopark foglal helyet.

Miért Osztyapenkó?

41 évig őrizte Budapest nyugati kapuját

Az M1-M7-es autópálya és a Budaörsi út találkozásánál található csomópontot máig sokan Osztyapenkónak hívják, de a fatabbakk valószínűleg már nem tudják miért. Valaha ugyanis itt állt Iljja Osztyapenkó kapitánynak a 4,35 méteres bronzszobra. Kerényi Jenő szobrászművész 1950-ben kapott megbízást arra, hogy a parlamenterként meghalt százados emlékét bronzban örökítse meg. Az emlékművet 1951 végén avatta fel Nógrádi Sándor altábornagy és Darvas József közoktatási miniszter. A marcona katonaaalak 1992. szeptember 23-1 lebontásáig „őrizte” Budapest nyugati kapuját.

Nem tudni, ki adta le a végzetes lövést

De ki is volt Osztyapenkó? 1944 végén a szovjetek már elérték Budapest határát, és Malinovszkij marsall megadásra akarta

felszólítani a német és magyar csapatokat.

A sztálingrádi faskó után Hitler parancsba adta, hogy minden, magát megadó német és szövetséges katonát fel kell koncolni. Ennek ellenére a marsall december 29-én útnak indította Osztyapenkót a német vonalak felé, szabályos fehér zászlóval, órákkal korábban hangosbeszélőkön tájékoztatva a németeket a hadikövet érkezéséről.

A kapitány el is indult, de hogy ezek után pontosan mi történt, nem tudni. A szovjetek szerint egyszerűen legéppuskázták Osztyapenkót, ugyanakkor számos szemtanú állította, hogy nagyjából félúton járatott, amikor robbanás rázkódatta meg a környéket, mire mind két fél elkezdte löni ellensége állásait. Osztyapenkó ebbe a keresztútba futott bele, és ekkor lötték szitává. Azt, hogy a végzetes lövést melyik fél adta le, már sosem fogjuk megtudni.

1975 - Budaörsi út, közepén az Osztyapenko szobor és az M1-M7 autópálya
forrás: Fortepan / Budapest Főváros Levéltára

Lövészárkokban meghúzóódó természeti csoda

A városkép szempontjából a kerület egyik legjelentősebb része a Sas-hegy. Nevét az 1847-es dúlókeresztezőkor kapta, az Adler-bergle túrkőrforrásával. A név eredetével korábbi kiadványainkban foglalkoztunk, ahogyan azt is érintettük, hogy a háború alatt több katonai objektum is működött erre felé.

Aknavetőök és ágyútűtőtetek borították a hegyet

A csúcson légvédelmi figyelőállást hoztak létre. Személyzete sokáig nem kapott engedélyt arra, hogy kitörjön a budai várban meghúzódó német és magyar parancsnokság felé. Amikor a parancsnokok végre beláták, hogy a fontos figyelőpont nem tartható tovább, már több kilométernyi szovjet katonai és harcokosi tengeren kellett volna átveregődniük. Ez az eleve reménytelen vállalkozás azonban elmaradt, és a maroknyi katonai körvédelemre berendezkedve az utolsó töltényig harcolt.

A rengeteg kilőtt és fel nem robbant aknavető és ágyútűtőhet elborította a hegyet, és igen hatékonyan oltalmazta az ottani természeti értékeket a robbanószer-mentesítésig. A Természetvédelmi Terület kialakítása csak ez után kezdődhetett meg.

Jelenleg a Sas-hegyi Természetvédelmi Terület nagy része zárt, kerfősszel védett része a hegynek. A tanösvény és a látogatóközpont megtekintésre érdemes, a sokat emlegetett pazar kilátás miatt is.

A tanösvényt és a kilátót csak csoportosan, vezetéssel lehet megtekinteni, amit eléggé indokol a számos védett növény és állat.

A hegy sorsa a második világháborúig megegyezett a Rupp-hegyével: a házak egyre közelebb húzódtak a csúcshoz, évről évre kevesebb élőhelyet hagyva meg a növényeknek és állatoknak.

Itt található a legtöbb a budai nyúlfarkfűből

Feltétlenül meg kell említeni azokat a növényi ritkaságokat, amik csak itt lelhetők fel. Az egyik ilyen a nőszirmos vagy írisz, ez a lilás színű évelő virág. Egyik faja, a magyar nőszirmos a legvédelettebb növényeink egyiké, eszmei értéke 100 ezer forint! Mellette megtaláljuk a budai nyúlfarkfűvet, mely kisebb bokrot formáz, és 20-40 cm magasra nő meg. A magyar gurgolya rászolgált a nevére, csak Magyarországon létezik a természetben. Kevés helyen lehet megtalálni, de ott tömegesen. Legnagyobb állományja Sas-hegyen található.

A Szent István-szegfű is tömegesen fordul elő, a dolomit-sziklagyepes területek lakója. A Sadler-ímola vagy budai ímola az őszirózsafélék családjába tartozó, május és szeptember között virágzó, lilás-pirosas virág.

Igazi pókparadicsom

A hegyen csaknem 500 (!) pókfélét írtak le, közülük a legértékesebb és talán legszebb a bikapók. A him potroha élénk-vörös színű, rajta négy fekete pöttyei: olyan, mintha bársnydobókockát viselne. Neve onnan ered, hogy ha veszélyben érzi magát, fejét bika módjára hajtja le. Életét földalatti odújában tölti, onnan csak akkor ront elő, ha rovarmozgást érzékel. Csupése rendkívül fájdalmas, de ritkán fordul elő, réjtett életmódja miatt ugyanis nem találkozik gyakran emberrel.

Sárkúpacsból természetvédelmi terület

A hegy, ami egyáltalán nem rút...

Talán nem illene egy ilyen kladványba hasonló mondatot leírni, de akármennyire is kellemetlen, ki kell mondani: a Rupp-hegyről sokan a mai napig azt sem tudják, hogy létezik.

Történt valamikor az 1850-es évek elején, hogy a kor ünnepeit, bár nem férfiszépség Nagy Ignác nevű „újdondásza” (újságtírója) családottságában panaszt tett szíve hölgyének:

„Maga nem is figyel rám, pedig gondolataim magasabbak, mint a Sashegy, mint a Gellerthegy, biztosabban, mint a Rupp-hegy és korántsem vagyok annyira kopasz...”

A válasz lakonikus volt: »igen, de Ön mégis csak oly rút, és kopaszabb is!k«...

Innen még a Gellert-hegy ismeretlen lankái is látszanak

Pedig a Rupp-hegy nem rút, sőt: ha valaki Budát akarja látni, a Gellert-hegy még pestiek számára is szinte ismeretlen lagymányosi lankáitól a Svábhegy ormaiig, a budai berkenye illatától és a rika falli gyilk surranásától kisérvé, élvezve akár a lenyugvó nyári napot, akár a tavasz első sugarait, ide jöjjen!

A tanösvény

A Rupp-hegy sokaig útban volt. Nem láttak benne mást a város vezetői sem, mint a teletulajdonosok: nagy sárkúpacot, ami csak útban van. Szerencsére a hegy csak lassan, és akkor sem teljesen adta meg magát...

A hegy közetartánya dolomit, amit rendina-talaj, a nyugati oldal hegylábi részsein bar-na erdőtalaj fed, de helyenként az aljközet is

elő-előbukkan. A Csiki-hegyek vonulatának legkeletebbre eső tagja. Nevét Rupp György kereskedőről kapta, akit tirt szőlőbirtokkal. Egyetlen védett emléke az 1806-ban a mai Csátárka út és a Virág Benedek utca sarkán a Rupp-család által felállított kőkereszt, rajta a szinten kőből faragott megfeszített Krisztussal. 1977-ben lett természetvédelmi terület, a Sas-hegyhez hasonló élővilággal. A területen kialakított tanösvény viszonylag szerénynek mondható, de érdemes végigjárni.

Veszélyeztette a beépítés

A terület beépítése két nagy hullámban történt. Először a húszas-harmincas években építettek családi házakat, a tehetősebbek villát a hegyoldalba. A hatvanas-hetvenes években folytatódak az építkezések, de javarészt társasházakkal.

Jelenleg pufferzóna (védőterület) nélkül áll kintaróan ez a kis védett terület, ahonnan egész Budára csodálatos panoráma nyílik.

Egy hely, ahol nem terem parlagfű

A Rupp-hegy számos természetvédelmi értéke mellett érdemes megemlíteni, hogy az országban sajnos igen elterjedt gyomrok (szaknyelven özőnfajok) itt hiányoznak.

Nincs akác, selyemkóró, kanadai aranyvesző japánkesevűfű, sem gyalogakác, nem nóbálványfa, keskeny/velű ezüstfa, és a turiszták és környékbeliek legnagyobb örömeire parlagfű sem „terem”. A tájidegen erdei fenyők és feketefernyők példányai megjelentek a kopárosokbar, részben illegális kiültetés (megunt földlabdás karácsonyfák téven), részben egy korábbi téves elképzelésnek köszönhetően: a kopárosok/szikiagyeppek erőzítő elleni védelmet feketefernyő telepítéssel kívánták megoldani.

A Pilsí Parkerdő Zrt. Budapesti Erdészete hozzáfogott gyektírsúkhöz és a természetes élőhelyek természetének elősegítéséhez, de az eredeti növénytrákaró visszaállításához idő szükséges.

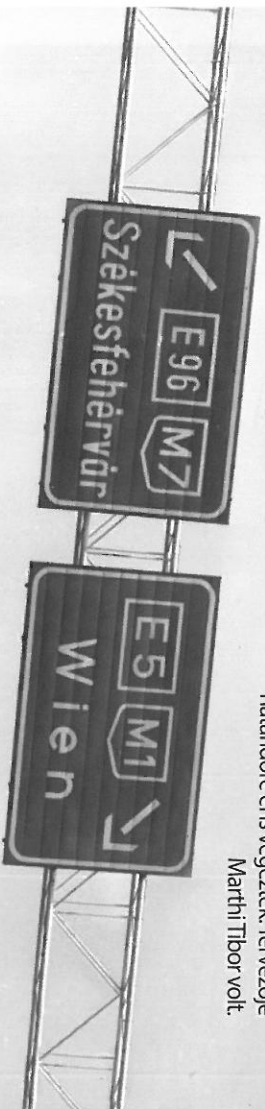
Buda legforgalmasabb útja

A Budaörsi út, Budapest nyugati kijárata már a középkorban is fontos útvonalnak számított. Egyik első nyelvenlékünk, a Tihanyi Apátság Alapítólevele említi a Fehérvárra menő hadi utat. A kései középkorban és a török időkben is kiemelt közlekedési útként tartották nyilván. Később veszített jelentőségéből, mert a „balatoni műút”, Magyarország egyik legelső aszfaltozott útja átvette a vezető szerepet, a mai 70-es út, amely a Kamaraerdőn és Eriden át vezet.

Kezdetben csak kétszer egy sáv épült
Amikor 1958-tól végre magánszemélyek is vásárolhattak személyautót, valóságos roham indult meg a Merkurnál (akkori egyetlen autókereskedő cég) a gépkocsikért, és Wartburgok, Moszkvicsok, Trabantok és Škodák százai, később ezrei érkeztek az országra. Ezzel együtt – részben 1956 sokkját feledtetendő – megengettek a hétrégi telkek vásárlását is. Szombaton a Balaton és a Velencei-tó felé, vasárnap Budapest irányában hosszú kocsisorok vánszorogtak a 70-esen. Elkerülhetetlené vált egy korszerű autópálya megépítése.

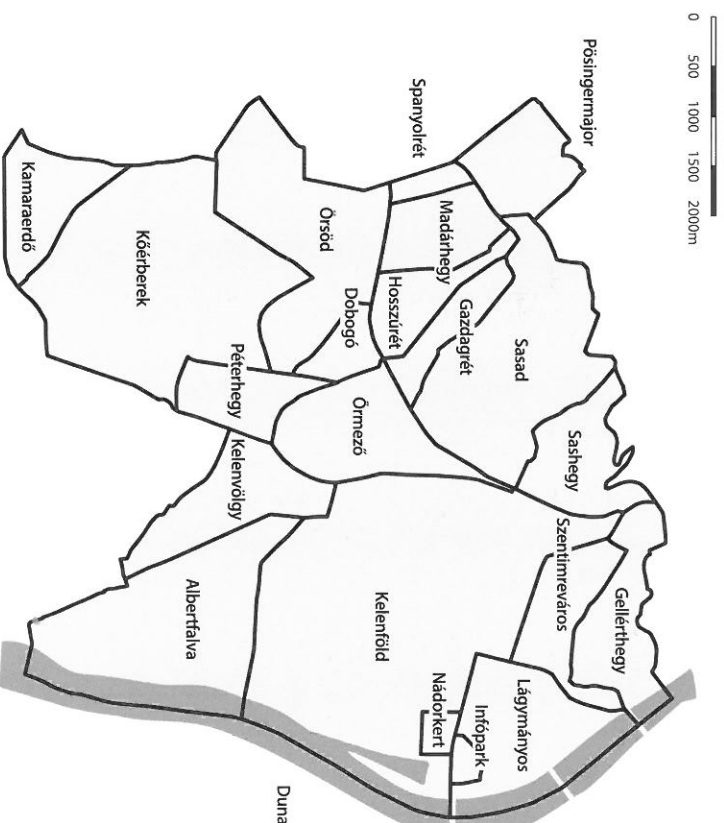
A nyomvonal sokáig bizonytalan volt. A kamaraerdei pálya bővítése reménytelennek tűnt a három éles kanyar és a meredek emelkedő miatt. Ezért új nyomvonal kijelölését határozták el, mely lényegében a Budaörsi út kiszélesítését és meghosszabbítását jelentette. A munka 1964-ben indult, ám kezdetben csak kétszer egy sáv (a jobb oldali) épült meg, a másiknak a helyét csak kijelölték és műszakilag előkészítették.

330 méter hosszú és 9 méter széles híd
1968-ban már Székesfehérvárig lehetett autózni az új úton, 1972-ben pedig már valódi autópályán – azaz kétszer két sávon – utazhattunk Martonvásártól Budapestig. 1976-ra pedig megépült a kerület új „látványosságá”, a BAH csomóponti felüljáró. A több mint 330 méter hosszú hídon az útpálya 9 méter széles. Eleinte nem találták rá sem tervezőt, sem kivitelezőt, mert nem elég, hogy nagyjából negyedikörvet alkot a felüljáró, ráadásul emelkedőben is fekszik. Végül „tervfeladatként” a Fővárosi Mérnöki Tervező Vállalat (Főmterv) volt kénytelen elvállalni a feladatot, amit bravúrosan, határidőre el is végeztek. Tervezője Marthi Tibor volt.

1972 - Az M1-M7-es autópálya közös szakasza az elágazás előtt
forrás: Fortepan / Budapest Főváros Levéltára

A XI. kerület térképe

Impresszum

A Kiadvány Budapest Főváros XI. Kerület Újbuda Önkormányzata megbízásából készült.
1113 Budapest, Bocskai út 39-41.

www.ujbuda.hu
2020.

Felölös kiadó: dr. László Imre polgármester

Irta: dr. Hámosi Péter

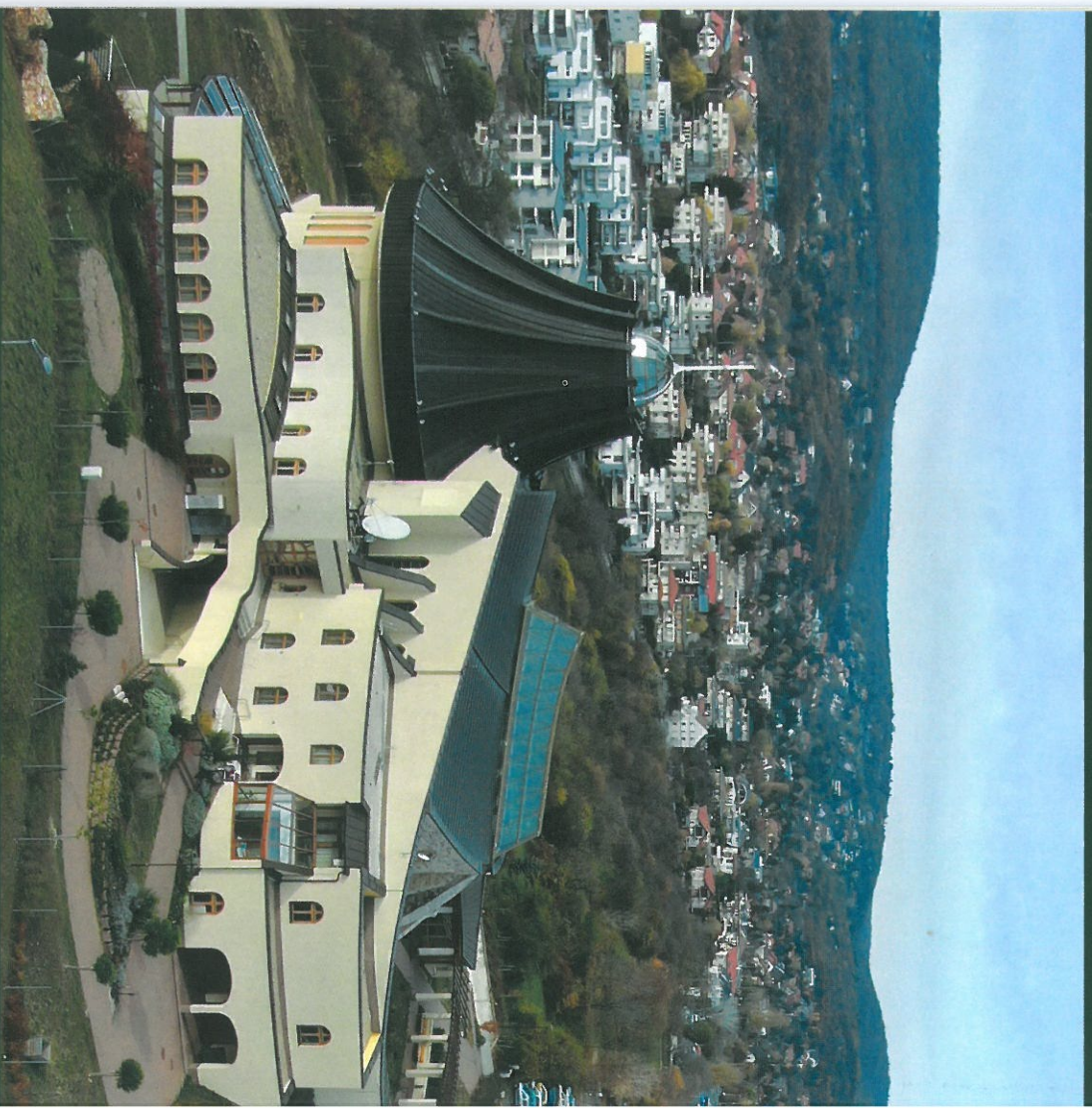
Szerkesztette: Sándor András, Sztizné Koren Zsuzsanna

Grafikai tervezés: Barócsi Sándor

Fotók: Barócsi Sándor, Tóth Gábor, Sztizné Koren Zsuzsanna, Halpern Bálint

A kiadványt készítette: Artwizard Kft.

ISSN: 2631-1607, ISBN 978-963-89192-3-6

 UJBUDA

ISBN 978-963-89792-3-6
9 789638 979236